

LEHOCZKY MÁRIA MAGDOLNA

A NYÁJAS MÓDSZERRŐL VILÁGJÁRVÁNY IDEJÉN COMENIUS EMLÉKNAPJÁRA

Március 28-a a pedagógusok napja, melyen köszöntjük a kisgyermekeket és ifjakat nevelőket: csecsemőgondozókat, óvodapedagógusokat, tanítókat, tanárokat, gyógypedagógusokat, hittanokat, akik mintegy második szülőként hordozzák gyermekeinket. Hálával gondolunk egykori nevelőinkre, tanárainkra, akik sokféle formában támogatták, egyengették utunkat, s bizony sokszor csak utólag értettük rejtőzködő vagy nyilvánvaló nagyságukat, szándékaikat, s még hosszú idők múltán is meg-megemlegetjük közös élményeinket, a tőlük kapott javakat. Talán nem véletlen, hogy éppen ez a nap lett erre megjelölve, hiszen az egyik legnagyobb hatású tudós emléknapja ez: Comenius Ámos János születésnapja. Dezső Lajos, a sárospataki tanítóképezde egykori igazgatója, az ő 17. századi elődje munkásságának kutatója és fordítója oly magasztosan szólt e napról, mint ami „Comenius eszméi feltámadásának ünnepe” (Dezső, 1892, 142). Illő tehát nekünk is hathatósan emlékeznünk róla ezek-

ben a járványos, megváltozott élet- és nevelési körülményeket ránk rozó időkben, hiszen maga is sokféle és igen nehéz körülmény közepette alkotta meg pedagógiai elméletének és gyakorlatának kiapadhatatlan kincseshányát (Ködöböcz, 1990, 25). „Sokat hányattatott életén a következő nagy eszme vonul keresztül: boldogítani az összes emberi nemet a nevelés által s a nevelést eszközölni, módszertani oktatás által” (Kiss, 1872, 76). Bár gazdag repertoárjából nehéz választani, mégis ahhoz nyúlunk ez alkalommal, mely a mindenkori pedagógusjelöltek tanulmányaiban is előkerül, melyről szólunk és tanítunk képzőinkben, de méltatlanul keveset idézzük mives gondolatait. Pedig milyen szép szavakkal buzdítja, tanítja a kezdőt éppúgy, mint az ereje teljében vagy annak foglalkozásában lévő kollégát, hogy hivatását betöltse most e világjárvány kihívásai közepette is. Arra hívom becses Olvasóimat, tartsanak velem, merítsünk együtt Comenius nyájas, kedves módszeréből!

A DIDACTICA MAGNA

A *Didactica Magna* vagy *Nagy oktatás-tan* 1628-ban már tervezettként, majd 1632-re teljességében cseh nyelven előállt, végül latinul 1657-ben gyűjteményes kötetben került kiadásra. Manapság talán jószándékú barokkos túlzásnak érezzük a mű alcímét: „Egyetemes mesterség, amely feltárja, hogyan kell mindenkit mindenre megtanítani”. Elolvasva azonban nem lehet kétségünk sem a jóakarattal, sem a szakmai elkötelezettséggel: „megbízható és kipróbált útmutatás” van a kezünkben a tanításhoz, a keresztyén neveléshez. Mert ne legyen kétségünk: Comenius úgy alkotott nagyot és maradandót e műve által is, hogy azt teológusként, lelkipásztorként mindenekért felelősen tette. Vezérfonalát, célkitűzését mind a nevelőt, mind a növendéket, mind az egész társadalmat mint közösséget szem előtt tartva fogalmazta meg: „Kutassuk ki és találjuk meg azt a módot, amellyel a tanítók kevesebb munkája mellett a diákok mégis többet tanulnak: az isko-

lákban kevesebb legyen a zúgolódás, undor és hiábavaló küszködés, annál több a szabadidő, az öröm és a szilárd előrehaladás; a keresztény államban pedig kevesebb legyen a sötétség, zavar és széthúzás; annál több a fény, a rend, a nyugalom és a békeség.”

Úgy kívánta mindezt Comenius elérni, hogy a reformatori törekvések alapján vallotta és szorgalmazta, hogy minden városban és községben fiúknak és lányoknak iskolák állítsanak fel, akik a tudományok mellett „erkölcsökben és vallási téren nyertjenek kiképzést” {XI.3}. Különösen fontosnak tartotta, hogy az iskola munkálkodjék a jámborság és az erkölcsösség előmozdításán, mivel ezt kellene legfőképpen a gyermekek szívébe vétni. Ostorozta azon iskolákat és akadémiákat, amik elhanyagolva ezeket komolytalan, tudománytalan és helytelen műveltséget közvetítettek, „melyeknek pedig elsősorban kellett volna az emberi kultúra fellegvárainak lenni” {XI.8.} –, s belőlük „szelíd bárányok helyett fékezhetetlen szamarak, vásott öszvérek kerültek ki, és a jámborsághoz szokott erkölcsi érzék helyett álszemérmesség, különleges dölyfös öltözék és világi hívságokban gyakorlott szem, kéz és láb került előtérbe” {XI.8.}.

Mindezek okaként azonban nem a gyermekeket állította, nem is a tanítókat, hanem a „kellemes módszer” hiányát, amivel jó időbeosztással lehetne csepegtetni és plántálni az értelembe a számára szükségeseket, helyette azonban „beleerőszakolás” van, időhúzás, tiszta és világos feltárás helyett zavaros és bonyolult eljárások sorjázának {XI.9.}. Különösen kárhóztatja a „dolgok velejének” hiányát: „jórészt csupán a szavak és vélemények héjával (levegőverdeséssel és szajkózással) a dolgok léhájával és pelyhájával terheltek őket” {XI.10.}.

Comenius hatása oly nagy volt, hogy Lorántffy Zsuzsanna Patakra hívta azzal, hogy „üdvös segítségül [...] itt nálunk nemzetek szerte dicsőíteni kezdett természetes módszereidet valódi, teljes és világos példában mutasd be” (Ködöböcz, 1990, 27.). E módszert Kiss Áron, a fentebb említett Dezső Lajos kortársa, a nagykőrösi, majd budai tanítóképző igazgatója neveléstörténeti könyvében ekként ajánlotta a prepák figyelmébe: „...egy bátor és zseniális vonásokkal írt, tökéletes oktatástan.” Nem ok nélkül tette, hiszen az *Oktatástan* célkitűzései közt

a tanító törekvéseinek sikerességét, a lendületes, nehézségektől mentes kedvtelt tanítást, és a felszínesség helyett a maradandó, szilárd ismeretátadást kínálta föl, ami elvezethet az *igazi tudományokhoz, a tisztaság erkölcséhez és a bensőséges jámborsághoz* {Üdv az Olvasóknak! 3.}. Az iskolától megkívánta, hogy az emberek igazi, eleven műhelyeivé, az egyházi állami, családi élet nevelő helyeivé váljanak”, felvirágoztatásukat pedig az egyházak, az államok és a családok hármaseség javára kívánta végezni {Légyen Istennek... 33.}.

Élethosszon át tartó hatást kívánt meg az iskolai oktatástól, melynek önmagán túlmutató törekvései az egész életben hatnak: „I. a szellem elméleti és gyakorlati ismerete terén kiművelődjék, II. a nyelv kifejezőképessége finomodjék, III. az erkölcsök tisztességes irányban fejlődjenek, IV. Istent őszintén tiszteljék” {X.2.}.

AZ ISKOLAI OKTATÁS MINT MŰVÉSZET ÉS SZAKÉRTELEM

Comenius a magától növekvő vetés példázata szerint (Mk 4,26–29) örömmel nyugtázta, hogy a tanítás során „Isten az, aki mindenben véghez visz mindent, [...] az ifjúság nevelőire semmi más kötelezettség nem nehezedik, mint az, hogy a tudás magvait helyesen szórják el a lelkekben, és Isten palántáit gondosan öntözzék, a növekedés és gyarapodás majd felülről fog jönni” {XVI.1–2.}. Ehhez az oktató-nevelő munkához pedig művészi érzék és mesterségbeli jártasság, szakértelem kívántatik meg {XVI.3.}. Mindezt a következő alaptételekben fogalmazta meg tanítómesterünk.

1. Szánj megfelelő időt az értelem kiművelésére, melyben a gyermek saját fokozatai szerint haladjon! Ismerd meg életkori sajátosságait, vedd figyelembe a napszakokat is! {XVI.7–10.}

2. Gondoskodj mindenfajta használatra kész eszköztől: könyv, tábla, példatár, tervezet. Legyenek:

- a) jó tankönyvek és eszközök
- b) a(z) idegen nyelv előtt az értelmet műveljék ki
- c) az idegen nyelvet ne nyelvtanból, hanem megfelelő szerzőkből tanítsák
- d) a reáltárgyak előzzék meg a grammatikaiakat (a tárgyi ismeretek tapasztalata vezet el az összefüggések felismeréséig, az általánosításig)

e) a példák pedig a szabályokat {XVI.11–19.}.

3. Differenciálj és motiválj, hogy „akit iskolába járatnak, maradjon is meg benne.” A gyengébb képességűekben is ébreszd fel a tudás vágyát! {XVI.20–25.}

4. Taníts egyszerre egy dolgot! (A kevesebb, több...!) Az iskola jusson el oda, hogy „a tanulókat egy időben csak egy tantárgyra veszik igénybe” {XVI.26–32.}.

5. Ragadd meg a gyermek értelmét magyarázatokkal! Segítsd a megértésben! {XVI.33–37.}

6. Az általánostól az egyedi felé haladj! „Bármely nyelvet, elméleti és gyakorlati ismeretet előbb legegyszerűbb alapelemein keresztül kell tanítani, hogy annak teljes eszméjét felfogják, azután bővebben szabályok és példák segítségével, harmadszor az egész rendszer által, hozzákapcsolva a kivételeket [...], aki pedig már alapjában érti a dolgot, nincs is szüksége magyarázatra, inkább ő maga tud nemsokára utána magyarázatokat adni” [XVI. 38–45.}.

7. Fokozatosan haladj!

a) Oszd fel a tananyagot! Az alapoktól indulj!

b) Oszd fel a tanításra/tanulásra szánt időt! Tűzz ki célokat!

c) Haladj a terv szerint! {XVI.46–50.}

8. Taníts folyamatosan, következetesen és teremtsd meg hozzá a körülményeket!

a) Tartsd meg a tanítványaidat!

b) Legyen csend a tanuláshoz!

c) Teljesítsd az előírásokat! (törvény, jogszabály, tanmenet)

d) Tarts fegyelmet (kimaradást, kicsapongást ne engedj)! {XVI.51–56.}

9. Légy igényes a (tan)könyvekre! „Úgy kell ezeket a könyveket megszerkeszteni, hogy joggal és méltán mondassák ezeket a bölcsesség, erények és jámborság bölcséreinek” {XVI.57–63.}.

A „NYÁJAS MÓDSZER” {XI.4.}

Az iskola megjavítására a tartalmi és intézményi változtatások mellett a módszer megújítását is kezdeményezte: „mindez pálca, szigor, kényszer nélkül, a lehetőséghez képest könnyen, kellemesen és mintegy önkéntesen történjék” {XII.1.}. Mindezek a tanító érdekeit is szolgálják, hogy idejüket és erejüket ne vesztessék el fáradtságos igyekezetükben. E Comenius által kínált nyájas módszer hét elemét kínálok az alábbiakban.

1. A REND(EZÉS) MESTERI TECHNIKÁJA

Az iskolai tanítás technikai alapja a rend: „az időnek, anyagnak és módszernek mesteri elrendezése” {XIII.105.}. Ezt a rendet, rendezést, tervezést a mesteri és művészi módon felruházott óraserkezethez hasonlította, amely nemcsak kiegyenlített és biztonságosan jár, hanem a szemlélése is „kedves és kellemes” {XIII.15–16.}.

2. MOTIVÁCIÓ

Az ember Isten képmásaként „azon fáradozik, hogy kifürkéssze a hozzáférhetetlen” {V.4.}. A *tudásvágy* – ahogyan Comenius a motivációt nevezte – az emberrel születik. Ez a fogalom nála azonban ezt teszi: munkabírás és a munka után való vágy, ami a korai gyermekkortól egész életünkben elkísér {V.7.}. Ma ezt az egész életen át való tanulás kifejezés fedi le. A tudásvágy ellentéte a henylés és a tespedés, minek ellenpólusaként a motivációt a lélek epekedéseként is megfogalmazta: „mindig vágyakozik, telítve van a kutatás vágyával; mindent befogad, mindenért lelkesedik, fáradhatatlan mindenütt...” {V.12.}.

3. KÖNNYEDSÉG ÉS JÁTÉKOSSÁG

A könnyedséget mint nevelői attitűdöt azért ajánlotta, hogy az ifjak „ne rettenjenek el a tanulmányoktól, sőt inkább mintegy hízelgésekkel édesgessék őket [...], hogy a tanulmányokban a gyerekek ne találjanak kisebb gyönyörűséget, mint amikor egész nap dióval, labdával játszanak és szórakoznak” {XI.3.}. A tanulókat „nehézség, keserűség, jaj, veszekedés és ütlegek nélkül, mintegy játék és tréfa útján vezethessük fel a tudományok ormaira”, amik által az iskolák „valóban játszóhelyekké, öröm és gyönyörűség hajlékaivá válnak...” {Az oktatás mesterségének haszna 3.}.

4. A TAPASZTALATI ÚT ELVE

Isten világának megismerése tapasztaláson alapul {VI.2.}. Még az angyalok is „szemlélődés útján tanulnak, s ezért az ő megismerésük – akárcsak a miénk – tapasztaláson alapul” {VI.2.}. A sokoldalú érzékszervi tapasztalatszerzést állítja a megismerés, az ismeretszerzés szolgálatába. Az ember számára „szervek állnak rendelkezésére, mindannyi felderítő és hírszerző, melyek segítségével a külvilág minden dolgát nyomon követi: mégpedig a látás, hallás,

ízlelés, tapintás szervei.” [...] „Ezek szerint tehát a látható világban semmi sincs, ami látással, hallással, szaglással, ízleléssel vagy tapintás útján mennyiségileg és minőségileg megismerhető ne lenne...” {V.6.}.

5. A FOKOZATOSSÁG ELVE

Fentebb, a művészi és szakértői tanítás kapcsán kétféle módon is szóltunk a fokozatosságról, de a megerősítés okán ez elvek közt is kapjon helyet. Comenius Hésziodosz *Munkák és napok* művét megidézve szolt az elme gazdagításáról. „Az a mód, ahogyan az értelem elsajátítja a dolgok ismeretét nem más, mint amit ezen ismert verssorok tanítanak:

Rakj a kevesre kicsinyt
a kicsinyre megint valamicskét,
S büszke halomban áll kis idő
múltával a kincsed” {XV.14.}.

6. „KORAI FEJLESZTÉS”

Comenius vallotta, tapasztalta, hogy gyermekkorban oly mértékben nevelhető az ember, mint később soha. Különösen is igaz ez a jellemformálásra, a hitbéli és erkölcsi nevelésre: „[...] már az első években kell hitet plántálni annak szívébe, akinél gyökérhajtatást akarunk elérni; ha azt óhajtjuk, hogy valakit az erények szépsége jellemezzen, zsenge korában kell azt csiszolnunk [...]” {VII.5.}. Az ifjúkor e javait teremtettségünk sajátosságai közt említi, a tanulásra szánt alkalmas időnek, mely a produktív életszakaszban fordul igazán termőre. „Teremtőnk jól meggondolt terve szerint arra méltatott minket, hogy megmutassa kegyelmét, amidőn nekünk adta a fiatalok éveit ahhoz, hogy annál több időnk legyen az erény begyakorlására; azért nem tett minket a gazdasági és közügyekre oly sokáig alkalmassá, hogy annál ügyesebbek legyünk életünk hátralevő éveire (sőt magára az örök életre is)” {VII.6.}. S folytatta ezt úgy, hogy abból az érzelmi nevelés jelentősége is felsejlik: „Csak az a benyomás marad meg az emberben szilárdan és állhatatosan, amely zsenge ifjúságában hatotta át lelkét...” {VII.7.}.

7. A TANÍTÁS ÉS TANULÁS KÖNYNYŰSÉGÉNEK ALAPELVEI {XVII.}

Az ifjúság korai képzése, a gyermekek nevelése hordozzon könnyedséget a tanító részéről. A tanulás és tudás iránti vágy fellobbantásával nemcsak a kíváncsiság és érdeklődés ébreszthető fel, hanem csökkenthető

a tanulás fáradtsága, ezért bontsd le a tanulás állhatatossága előtti akadályokat! {VII.10–20.} Ennek érdekében a tanító úgy forgolódjék, hogy a szülők is megbecsüljék, nyerve meg támogatásukat nevelői törekvéseikhez. A tanító legyenek közlékeny és nyájas: bánjon szeretettel a növendékekkel, hogy könnyen megnyerje szívüket, „úgy gyakran szívesebben vannak az iskolában, mint otthon”. S ez utóbbihoz még az intézmény ethosza is: „Legyen az iskola kellemes hely, és hozzon a szemnek kívülről-belülről gyönyörűséget!” {XVII.17.}

Comenius hitte, hogy az „...az ember célja az örök boldogság Istennel...” {Az örök életre... 1.}. Születésének emlékünnepe ez esztendőben igen jeles napra esik: a Nagyhét kezdetére, Virágvasárnapra. Így a napok szép egybeesése okán adja Isten, hogy nagy tanítónk elkötelezettsége, életműve, eszméi fel-támadása, „nyájas módszere” újítsa meg a mi nevelési eljárásainkat, erősítsen meg minket nevelői és szülői hivatásunkban és hitünkben, miképpen vallotta maga is: „Amilyen nyilvánvaló az, hogy az anyánk méhében eltöltött idő testi életünk előkészülete, ugyanolyan bizonyos az, hogy testi életünk viszont előkészülete annak az életnek, mely a mostaninak folytatása, és örökön örökké fog tartani. Boldog az, aki jól formált tagokkal születik meg anyja méhéből! Ezerszer boldogabb azonban az, aki innen jól csiszolt lelket visz magával” {Mostani életünk... 6.}.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Comenius (1992): *Didactica Magna*. Seneca Kiadó, Pécs. Ford.: Geréb György
- Dezső Lajos (1892): *Comenius Amos János Emlékezete*. In: Magyar Pedagógia, 1892./129–142.
- Kiss Áron (1872): *A neveléstörténet kézikönyve különös tekintettel Magyarországra*. Pest, 1872.
- Ködöböcz József (1990): *Comenius nyomában Magyarországon*. In: Bibliotheca Comeniana III. Comenius és Magyarország. Sárospatak. 25–51.
- Székely György: *Comenius Amos János „Nagy Oktatótana”*. In: Magyar Pedagógia 1896./459–462.